

Tidlig innsats når det gjelder

I dentifisering

K artlegging

O ppfølging

**IKO - en modell for systematisk
frafallsforebygging**

Innhold

1. IKO-modellen	3
- systematikk, relasjoner og dyktige lærere	
2. I dentifisering og K artlegging	7
- helhet og individuell tilpasning	
3. O ppfølging	13
- lokal forankring og tett på	
4. Organisering av IKO-arbeidet	16
- ansvarskart og organisasjonslæring	

Historien bak

IKO-tenkningen i Akershus bygger på Eifred Markussens (NIFU STEP) forskning rundt bortvalg og frafall i videregående opplæring. Selve modellen ble utviklet og operasjonalisert i samarbeid med Markussen og prosjektet «Redusert bortvalg i en lærende organisasjon». Kjelle videregående skole ledet dette prosjektet fra 2006 hvor også fire andre skoler deltok.

Under Ny GIV overgangsprosjektet (2011-2013) ble IKO-modellen videreutviklet til en felles modell for ungdomsskoler og videregående skoler i Akershus. Under Ny GIV ble også styrking av elevenes grunnleggende ferdigheter et hovedsatsingsområde og innlemmet som et fast parameter i modellen.

Fra skoleåret 2016/17 skal fylkeskommunene Oppland, Hedmark, Nord-Trøndelag og Aust-Agder, prøve ut IKO-modellen i halvparten av sine videregående skoler. Forskere fra Høgskolen i Oslo og Akershus skal evaluere implementeringen og effekten av modellen. Prosjektet finansieres gjennom Kunnskapsdepartementets Program for bedre gjennomføring og varer i tre år.

IKO-MODELLEN

Systematikk, relasjoner & dyktige lærere

Å redusere frafall i videregående opplæring står høyt på den politiske agendaen og er et av hovedmålene for grunnopplæringen i Norge. IKO-modellen bidrar med systematikk i skolenes frafallsforebyggende arbeid gjennom identifisering, kartlegging og oppfølging av «risikoelever».

Modellen i korte trekk

Hovedmålet med IKO-arbeidet er å gjøre alle elever best mulig faglig og sosialt rustet til å komme seg videre i utdanningsløpet. Dette fordrer at skolene har en kontinuerlig beredskap: Et system og et personale som med oversikt, kompetanse og omsorg bringer elever på rett kjøll igjen når «varsellampene blinker». IKO-modellen er utviklet med tanke på å lette skolenes arbeid med *identifisering* av ungdom som av ulike årsaker ikke har utbytte av opplæringen. Modellen skal sikre at skolen gjennom *kartlegging* får klarhet i årsaken til elevens manglende utbytte. Sist, men ikke minst, skal skolen bruke kartleggingen til å definere en *oppfølging* med mål om at eleven raskest mulig skal få fullt utbytte av den ordinære opplæringen.

Systematikk i arbeidet

I utviklingen av IKO-modellen har vi lagt til grunn følgende definisjon av frafall:

Frafall er når elever med kapasitet til å fullføre og bestå ikke gjør det – enten ved at de slutter underveis eller ved at de ikke består enkeltfag.

Den forskningsbaserte kunnskapen vi har om effekter av frafallsforebygging viser at det ikke finnes én eller noen typer av tiltak som gjennomgående har effekt. Frafall er et komplekst problem, og det finnes ikke én «medisin» som virker for alle, i alle kontekster. Tiltakene må tilpasses lokale rammebetingelser og elevens individuelle utfordringer.

Sjansen for å lykkes med frafallsforebygging er størst når dette arbeidet gjennomføres systematisk ved at tiltakene:

- settes inn tidlig
- er godt forankret
- tar hensyn til helheten i elevens situasjon
- legger til rette for tillitsskapende relasjoner
- følges tett opp.

Tredelt innsats

IKO-modellen tar utgangspunkt i følgende forståelse av årsakene til frafall:

Frafall er ofte et resultat av negative relasjoner mellom elev og skolesystemet og ikke en feil hos individet (eleven).

Relasjoner er noe vi kan jobbe profesjonelt med ved å endre de voksnes holdninger til elevene – og til elevenes læring. Ungdom som står i fare for å falle fra trenger lærere med god didaktisk og pedagogisk kompetanse og en skole med systematikk i oppfølgingen av enkeltelever. IKO-modellen representerer derfor en innsats med tre hovedkomponenter:

- **Holdningskomponenten**
Lærere må ønske at alle elever skal få en best mulig opplæringssituasjon.
- **Kompetanekomponenten**
Lærere må tilbys målrettet didaktisk og pedagogisk kompetanseheving, og ledelsen må sikre praksisendringer gjennom pedagogisk ledelse.
- **Strukturkomponenten**
Skolene må følge opp/overvåke den enkelte elevs situasjon og læringsutbytte systematisk.

Viktige prinsipper

- En tredelt elevgruppe

Andelen elever som får spesialundervisning øker fram til 10. trinn, samtidig som forskning har avdekket sviktende kvalitet innen deler av spesialundervisningen. Mye tyder på at skolen i mange tilfeller må bli flinkere til å prøve ut andre tilnæringsmåter enn spesialundervisning når en elev ikke får tilfredsstillende utbytte av normal oppfølging.

IKO-modellen bygger derfor på en forståelse av en tredelt elevgruppe:

- Elever med utbytte av ordinær oppfølging
- Elever med behov for spesialundervisning
- Elever med behov for tett oppfølging i perioder

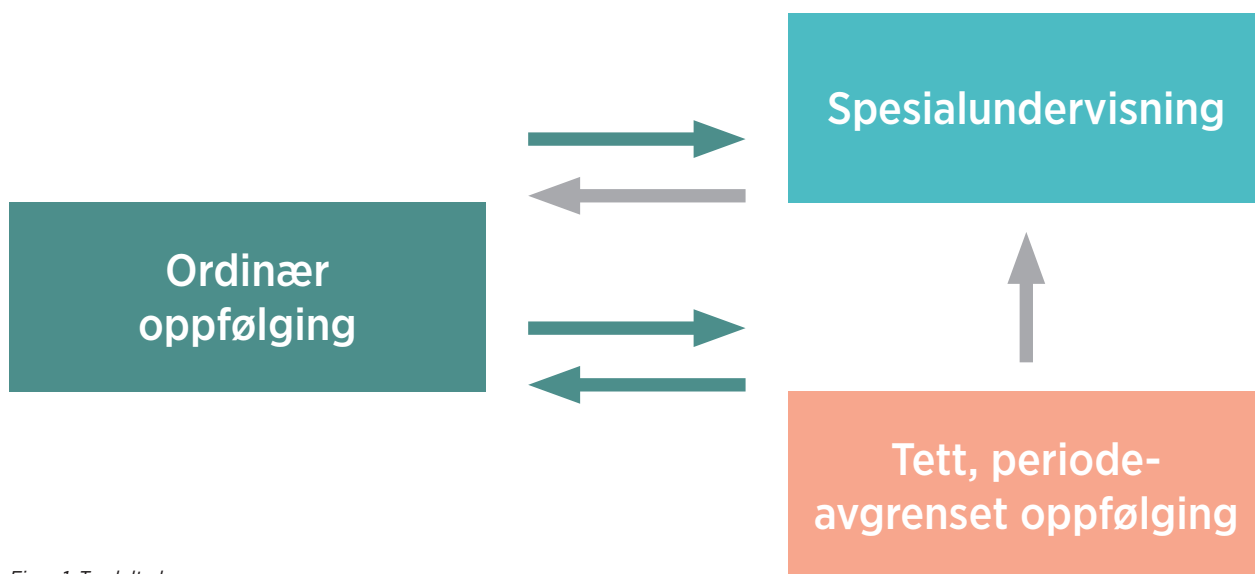
Det finnes i dag klare retningslinjer i arbeidet med elever som har rett til spesialundervisning. Derimot mangler det ofte en tilsvarende systematikk i skolenes arbeid rettet mot «risikoelever» som ikke kvalifiserer for spesialundervisning. IKO-modellen er et systematisk opplegg for å forebygge frafall, særlig rettet mot den tredje elevgruppen.

Få elever tilbakeføres fra spesialundervisning til ordinær oppfølging. Med unntak av der hvor det åpenbart er behov for spesialundervisning, skal

skolen tilby en tett og periodeavgrenset oppfølging av «risikoelever». Målet er å sette eleven i stand til å kunne oppnå fullt læringsutbytte av ordinær oppfølging.

Først når tettere oppfølging er utprøvd uten ønsket resultat, skal skolen vurdere spesialundervisning. Arbeid med en tredelt elevgruppe vil dermed også kunne redusere andelen elever som overføres til spesialundervisning.

Figur 1. Tredelt elevgruppe

- Tett oppfølging i perioder

Formålet med IKO-modellen er å gi ungdom i faren for frafall et varig grunnlag for å kunne fullføre og bestå et ordinært opplæringsløp. Det betyr at vi skal etterstrebe **kortvarige oppfølgingstiltak** med mål om at eleven skal både mestre og trives i det ordinære opplæringsløpet.

Vi skal være særlig bevisst faren for stigmatisering ved å omtale identifiserte elever som IKO-elever. Det er en fare for «en gang IKO-elev, alltid IKO-elev». Intensjonen med modellen – **raskest mulig tilbake til ordinær oppfølging** – må derfor kontinuerlig løftes fram i det daglige arbeidet.

- Forenkling

Et siste prinsipp som har vært løftet fram i arbeidet med IKO-modellen er **minst mulig byråkratisering**. Bruk av modellen skal ikke handle om flere krav til dokumentasjon, men om forenkling. For å gjøre arbeidet med identifisering av elever enklere er det utviklet en egen IKO-modul i programmet Engage (www.engage.conexus.net), som omtales nærmere under punktet om identifisering og kartlegging.

IKO-arbeidet hvem gjør hva?

Vi gir en detaljert beskrivelse av IKO-arbeidet i de neste kapitlene. På de bakerste sidene i heftet finner du en oversikt over oppgaver skolen skal utføre, samt anbefalinger om oppgaver skolen bør gjøre. Forskerne skal evaluere effekten av de obligatoriske oppgavene. Derfor er det viktig at alle skolene gjennomfører dem. Alle andre aktiviteter må skolen vurdere ut fra eget ståsted og situasjon.

IDENTIFISERING & KARTLEGGING

Helhet & individuell tilpasning

Sjansen for å lykkes med frafallsforebygging i skolen øker jo tidligere skolen kommer i gang. En sentral del av IKO-arbeidet er derfor tidlig identifisering av elever med lav mestring og/eller mistrivsel. Vellykket forebygging handler også om individuell tilpasning - at skolen finner en metode som passer den enkelte. IKO-modellen bidrar med en mal for kartlegging av elevens helhetlige situasjon.

Hva bør vi holde under oppsikt?

Mange av ungdommene som havner i frafallsstatistikken har kjennetegn som vi kan identifisere allerede tidlig i skoleløpet. De siste årene er det gjennomført mye forskning, både nasjonalt og internasjonalt, på gjennomføring i videregående opplæring. Uavhengig av geografisk kontekst identifiserer denne forskningen noen hovedtrekk ved ungdom som avslutter opplæringen før tiden.

Mestring, motivasjon og trivsel

Både svak faglig mestring, lav motivasjon og mistrivsel i skolen er vanlige kjennetegn på de som ikke fullfører videregående opplæring. Videre vet vi at manglende mestring og mistrivsel ofte resulterer i lave karakterer og høyt fravær.

De skolefaglige ferdighetene ungdom har med seg fra grunnskolen er den klart viktigste enkeltforklaringen til frafall. Forskning har vist at sannsynligheten for frafall øker betydelig når en elev har et karaktersnitt på 3 eller lavere. Det samme gjelder et fravær på 10 prosent eller høyere. Vi vet også at

«feilvalg», eller det å ikke få oppfylt førsteønsket sitt til videregående opplæring, kan føre til frafall.

Ungdom som bruker mye tid på lekser og deltar i lag og foreninger på fritiden har større sannsynlighet til å fullføre på tross av svake karakterer. Ungdom som ikke bruker tid på lekser eller som deltar i fritidsaktiviteter som ligner mindre på skolens struktur er mer utsatt for frafall.

IKO-modellen er utviklet for å sikre en kontinuerlig overvåkning av de kritiske kjennetegnene over.

Figur 3. Kriterier for identifisering av IKO-modellen.

Identifisering ved oppstart Vg1	Identifisering ved oppstart Vg2 og Vg3
<ul style="list-style-type: none">• Tatt inn på primærønsket og karaktersnitt $\leq 2,5$• Tatt inn på lavere ønske og karaktersnitt ≤ 3• Fravær > 6 prosent• Karakter 1 eller ukjent karakter i et eller flere enkeltfag• Tidligere hatt spesialundervisning• Under kritisk grense i grunnleggende ferdigheter*	<ul style="list-style-type: none">• Karaktersnitt $\leq 3,0$• Fravær > 6 prosent• Karakter 1 eller IV i et eller flere enkeltfag• Under kritisk grense i grunnleggende ferdigheter*
Identifisering underveis i skoleåret	
<ul style="list-style-type: none">• Karakter 1 eller IV ved midtveisvurdering eller halvårsvurdering• Mønster i fravær eller høyt fravær: 3-6 dager eller 9-15 timer på et halvår er i grenseland (gult i Engage), mens over 7 dager eller 15 timer er mye (rødt i Engage) <p>Meldingsrutiner for elever med:</p> <ul style="list-style-type: none">• Urealistiske studie- eller yrkesplaner• Mistrivsel• Under kritisk nivå av grunnleggende ferdigheter	

*gjelder bare dersom kartleggingsverktøyet Grunnleggende ferdigheter – behov for oppfølging ble brukt forrige skoleår

Identifisering & kartlegging

Identifisering og kartlegging foregår på tre ulike måter:

- Ved oppstart av nytt skoleår
- Ved midtveisvurdering (1. november og 1. april) og 1. halvårsvurdering (15. januar)
- Ved meldingsrutiner for faglærere

Identifisering og kartlegging ved oppstart av nytt skoleår

Ledelsen foretar den første gjennomgangen av elevene. Før skolestart får skolens ledelse oversikt over hvilke elever som er identifiserte i Engage basert på søkerdata (se faktaboks for kriterier).

Ledelsen skal bruke denne kunnskapen til å sette sammen klassene på den måten som gir det beste læringsmiljøet for elevene. Ofte vil det bety heterogene klasser. I tillegg gir tallene en indikasjon på behovet for ekstra tiltak gjennom skoleåret. Dersom det er tatt inn mange elever med stryk i engelsk, kan det tyde på behov for ekstra oppfølging i faget. Skolen bør foreta en tilsvarende identifisering ved oppstart i Vg2 og Vg3 (særlig påbygg).

Før skolestart informerer rådgiver eller IKO-ansvarlig den enkelte kontaktlærer om hvilke elever som er identifisert i Engage, og hva skolen vet om den enkelte elev. Tidlig informasjon om identifiserte elever gir rådgiver eller IKO-ansvarlig i videregående skole mulighet til å ta kontakt med avgiverskole dersom det er elever skolen trenger mer informasjon om.

Ved skolestart skal kontaktlærer foreta elevsamtaler etter en egen samtaleguide laget spesielt

for IKO-modellen. Samtaleguiden ligger under *Identifisering og kartlegging* i Engage. Kontaktlærer skal gjennomføre en samtale med alle elevene, men prioritere de identifiserte elevene. På neste side ser du punktene fra samtaleguiden, og hvordan du kan tolke elevsvarene.

Elevsamtale

For de identifiserte elevene er målet med samtalen å avkrefte eller bekrefte at eleven trenger tettere oppfølging etter IKO-modellen. For de øvrige elevene er samtalen et verktøy for å identifisere mistriksel eller urealistiske yrkesvalg.

Elever med faglige utfordringer vil ofte ha manglende grunnleggende ferdigheter, men de kan også ha sosiale utfordringer (eller en kombinasjon). Det er derfor viktig å være presis i kartleggingen av elevenes utfordringer. Klarer vi å være presise på hva som er årsaken til at en elev ikke mestrer et fag, er det lettere å bli presise på hva som skal til for å løse problemet.

Malen for elevsamtalen er utarbeidet på bakgrunn av forskningen til Eifred Markussen, og temaene er valgt med utgangspunkt i områder som kan påvirke om ungdommen klarer seg i videregående skole eller ikke. Samtalen skal gi eleven anledning til å fortelle om egne skoleerfaringer, positive som negative, og er viktig for tidlig å kunne imøtekomme behov for tilpasninger.

Det første temaet er realistiske karriereplaner. Ungdommer som velger en karrierevei de i liten grad kjenner eller har kapasitet til å kunne gjennomføre vil i større grad falle fra. Et eksempel er eleven som ønsker å bli tømrer, men som ikke har arbeidet ute i 20 minusgrader før og som ikke kan

Mal for elevsamtalen

Ønsker og mål for utdanning og yrke

- Hva har du lyst til å utdanne deg til?
- Hva er grunnen til at du vil bli nettopp dette?
- Har du noe erfaring innen dette faget/yrket fra før?
- Ønsker du deg mer veiledning i yrkesvalg?
- Kan du gi eksempler på noen yrker du ville like bedre enn andre?

Tidligere skoleerfaringer

- Hvordan likte du deg på den forrige skolen du gikk på?
- Omtrent hvor mye tid brukte du på lekser?
- Hva mener du er mye fravær?

Behov for tilrettelegging

- Er det noe du ønsker at skolen skal ta spesielt hensyn til? (muntlig, skriftlig, fysisk, allergi, tid)
- Trenger du spesiell tilrettelegging i enkeltfag?
- Hva er det som er vanskelig?

Trivsel på ny skole

- Hvordan syns du det var å begynne på ny skole?
- Har du fått noen venner i klassen?
- Er det noe du syns er spesielt bra på skolen?
- Er det noe du syns er spesielt dårlig på skolen?
- Har du opplevd, eller vet du om andre som har opplevd å bli mobbet på skolen?

Fritidsaktiviteter og venner

- Hva bruker du fritiden din til?
- Har du venner som du er sammen med på fritiden?
- Vet du om flere her på skolen som driver med det samme som deg på fritiden?

tenke seg å fryse. Et annet eksempel er eleven med 30 studiepoeng fra ungdomsskolen som ønsker å bli lege.

Når det gjelder tidligere skoleerfaring, fant Markussen at elever som brukte mye tid på lekser i ungdomsskolen klarte seg bedre i videregående

skole enn elever (med samme karaktergrunnlag) som ikke arbeidet med lekser. Det siste temaet er fritidsinteresser. Her fant Markussen at elever som hadde interesser som kunne ligne på logikken/organiseringen i skolen klarte seg bedre enn elever med mer individuelt orienterte interesser (Røde kors kontra spille i band, politisk organisert kontra gaming). Formålet med elevsamtalen er å lytte til hva elevene har å si samtidig som vi skal få svar på nok spørsmål til å kunne danne et helhetlig bilde av behovet for ekstra oppfølging.

Hensikten med malen er å vise hva læreren skal vite etter å ha gjennomført elevsamtalen. Læreren trenger ikke følge malen til punkt og prikke. For eksempel er det for tidlig å spørre om eleven har fått venner i klassen dersom læreren gjennomfører samtalen på andre skoledag.

Etter elevsamtalene

Hvis kontaktlærer etter elevsamtalen mener det er behov for videre kartlegging og oppfølging, krysser kontaktlærer av under *Identifisering og kartlegging* i Engage for at elevene har behov for tettere oppfølging i en periode.

Dersom elevsamtalen avdekker faglige utfordringer, skal kontaktlærer varsle faglærer. Faglærer må raskt danne seg et bilde av om elevene har godt nok grunnlag til å kunne inngå i en ordinær opplærings situasjon. Faglærer skal derfor umiddelbart begynne kartlegging av elevene som er meldt av kontaktlærer.

Dersom elevsamtalen avdekker sosiale utfordringer, skal kontaktlærer varsle IKO-ansvarlig og eventuelt avdelingsleder. Om nødvendig skal kontaktlærer i samarbeid med sosial-pedagogisk rådgiver/elevtjenesten gjennomføre en ytterligere vurdering av elevens sosiale utfordringer. Der det er aktuelt bør skolen også tilstrebe tett dialog med kommunale hjelpe- og helsetjenester.

Når kontaktlærer, faglærere og eventuelt elevtjenesten har avsluttet kartleggingen, skal resultatene legges fram på et klasselærermøte der også IKO-ansvarlig og avdelingsleder deltar. Klasselærermøtet skal reflektere rundt resultatene av kartleggingen og vurdere behov for tiltak på individ- og klassenivå.

Ved behov for tiltak skal møtet munne ut i konkrete oppfølgingsplaner.

Utforming av tiltak skal skje i samråd med eleven og elevens foresatte (dersom eleven er under 18 år). Når tiltak er bestemt, skal det lages en skriftlig plan som beskriver:

- Kort beskrivelse (stikkord) av elevens/klassens hovedutfordringer
- Kort beskrivelse (stikkord) av tiltaket/tiltakene
- Antatt varighet av tiltakene
- Hvem som er ansvarlig for hvilke oppgaver
- Hvordan og hvor hyppig effekten av tiltaket skal evalueres

IKO-ansvarlig eller avdelingsleder må påse at tiltakene blir evaluert. Hvis tiltaket ikke har effekt skal involverte lærere (og eventuelt representanter fra elevtjenesten) og IKO-ansvarlig vurdere justering av tiltaket eller iverksette nye tiltak. Når målet med tiltakene er nådd og eleven ikke lenger har behov for tettere oppfølging, skal kontaktlærer fjerne krysset for «tettere oppfølging» under *Identifisering og kartlegging* i Engage.

Identifisering og kartlegging ved midtveisvurdering

Skoler som bruker IKO-modellen skal føre midtveisvurderinger for alle elever i alle fag. Karakterene settes ut ifra hvor langt eleven har kommet i faget, sett i forhold til naturlig progresjon (etter samme prinsipp som halvårsvurdering).

Faglærer fører midtveisvurderingen direkte inn i Engage:

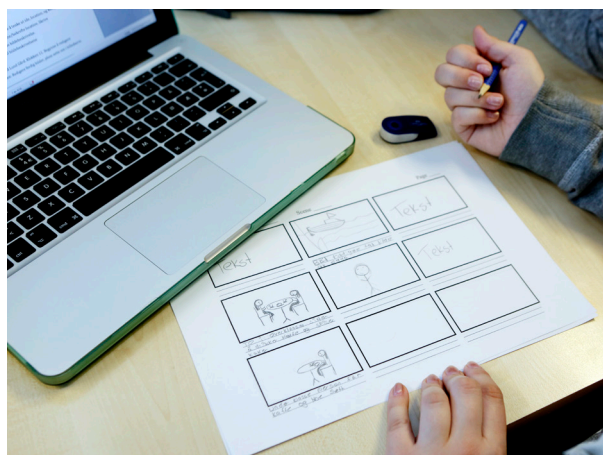
- **ca. 1. november**
- **ca. 1. april**

I tillegg kommer resultatene fra 1. halvårsvurdering som Engage importerer direkte fra det skoleadministrative systemet. Etter at midtveisvurderingene og 1. halvårsvurdering er gjennomført, skal skoleledelsen og lærerne gå gjennom resultatet på et møte. Hensikten er å se kritisk på muligheter for en annen organisering dersom resultatene tilsier at det er vanskelig å oppnå optimal tilrettelegging innenfor den enkelte klasse. Eksempler kan være intensivopplæring i grunnleggende ferdigheter, parallellegging av fag for større fleksibilitet osv.

Engage har en egen rapporteringsfunksjon der skoleleder og kontaktlærer enkelt kan ta ut en oversikt over karakterer og fravær.

Skoleledelsen og faglærer skal med utgangspunkt i oversikten vurdere behovet for endret tilrettelegging for enkeltelever og vurdere behovet for omfordeling av ressurser på skolenivå. Det er også viktig å bli enige om hva den enkelte lærer og skolen i fellesskap kan bidra med for at den enkelte elev skal klare å fullføre og bestå.

Et eksempel på en slik løsning kan være å bli enige om hvordan programfaglærere skal jobbe med en elevs grunnleggende regneferdigheter for å bedre elevens muligheter til å bestå i matematikk.

Midtveisvurdering

Midtveisvurdering i IKO-modellen innebærer at lærerne setter karakterer i alle fag to ganger i året i tillegg til de lovpålagte halvårsvurderingene. Formålet er å gi skolen et identifiseringsgrunnlag, ikke en tilbakemelding til elevene. Det betyr at skolen ikke trenger å kommunisere karakterene fra midtveisvurderingene til elever/foresatte.

Fortløpende identifisering gjennom skoleåret

I løpet av skoleåret kan det oppstå situasjoner som er akutte, eksemplvis at elever mistrives eller står i fare for å få 1 eller IV. Skolen må derfor ha rutiner som sikrer at faglærer eller kontaktlærer melder dette umiddelbart videre til IKO-ansvarlig.

Rutinene må være kjent for alle lærere ved skolen, og bekymringsmeldinger bør være skriftlige.

Dersom bekymringsmeldingen gjelder faglige forhold, skal det vurderes om det er behov for faglig kartlegging av eleven og om PPT skal kobles inn.

Dersom bekymringsmeldingen gjelder sosiale utfordringer, skal det vurderes om det er behov for en ytterligere kartlegging av forholdene og om sosialpedagogisk rådgiver eller elevtjenesten skal kobles inn.

Kartlegging gjennom skoleåret

Karakterer og fravær alene er sjelden tilstrekkelig i IKO-arbeidet. For å tilpasse innsatsen er det viktig å vite mer om årsakene til elevens utfordringer. Forskningslitteraturen skiller mellom fire hovedtyper av forklaringer: 1) faglige utfordringer, 2) problemer med motivasjon eller feilvalg, 3) barrierer i møte med skolen eller opplæringssystemet og 4) problemer i livet utenfor skolen.

- Faglige utfordringer

Mye av forskningslitteraturen beskriver frafall som et prestasjonsproblem. Svake prestasjoner fra grunnskolen er den klart viktigste enkeltforklaringen til at ungdom ikke fullfører og består. Forskningen viser også en sammenheng mellom elevenes skoleprestasjoner og foresattes utdanningsnivå.

- Motivasjon og feilvalg

Forskningen viser at frafall ofte også skyldes motivasjonsproblemer hvor feilvalg kan være en av årsakene. Jo mindre motivert en elev er for skolearbeid, jo større er sannsynligheten for frafall.

- Møte med skolen

Måten skolen møter ungdommen på og hvordan opplæringen er organisert er også kritiske faktorer for at eleven skal lykkes i skolen. Å lytte til elevens tidligere skoleerfaringer er derfor viktig i kartleggingsøyemed.

- Livet utenfor

Når ungdom som har avbrutt videregående opplæring får spørsmål om hvorfor, svarer de like ofte at det handler om livet utenfor skolen som faglige utfordringer. Mange forteller om problematiske hjemmeliv, vanskelige forhold til jevnaldrende, helseproblemer, angst- og depresjonsplager.

- Helheten

I praksis er det ofte flere årsaker til frafall: Faglige utfordringer, manglende motivasjon, feilvalg, elevens møte med skolen og problemer i ungdommens liv utenfor skolen.

Ofte vil de ulike faktorene påvirke hverandre gjensidig. Det er derfor vesentlig å få oversikt over helheten i elevens situasjon når eventuelle tiltak skal settes inn.

Hovedformålet med kartleggingen må alltid være å finne et godt svar på:

Hva kan vi som skole bidra med for å sikre at elevene fullfører og består opplæringen?

OPPFØLGING

Lokal forankring & tett på

Oppfølgingen er den viktigste delen av IKO-arbeidet. Tiltakene som iverksettes må skje i den enkelte skoles kontekst og i samarbeid med eleven. Det må være en tydelig sammenheng mellom hva skolen mener er årsaken(e) til elevens utfordringer og tiltakene skolene iverksetter. I tillegg er det avgjørende at skolen sikrer en fortløpende evaluering av oppfølgingen, slik at skolen kan justere tiltakene underveis og avslutte dem når målet er nådd.

Hva vet vi om suksesskriterier i tiltak?

Den forskningsbaserte kunnskapen vi har om effekter av frafallsforebyggende tiltak, viser ikke at én eller noen typer av tiltak gjennomgående har effekt. Derimot ser kvaliteten på gjennomføringen, hvor godt tiltakene er planlagt og utført, ut til å være avgjørende. Forskningslitteraturen trekker fram fire suksesskriterier:

- Forankring og individuell tilpasning

Eleven skal oppleve styring over eget liv og bør derfor så langt det er mulig medvirke i valg og utforming av tiltaket. En elev som ikke selv ønsker endring, er som regel vanskelig å hjelpe. Derfor er det avgjørende å sørge for at tiltaket har bred tilslutning blant de som deltar.

- Sammenheng mellom ulike arenaer

I gode tiltak er det sammenheng mellom ulike arenaer i elevens liv. Gode rutiner for overføring av informasjon fra gunnskolen til videregående skole er en forutsetning for å komme tidlig i gang med tiltak. Vellykkede tiltak kjennetegnes ofte av godt samarbeid med foresatte. Der dette er aktuelt må skolen også tilstrebe tett dialog med kommunale hjelpetjenester eller helsevesen.

- Sterke og tillitsskapende relasjoner

Når ungdom som selv har fått hjelp blir spurt hva det var som fungerte for dem, beskriver de ofte

enkeltpersoner. Ofte er dette lærere som har sett dem, likt dem og hatt tillit til dem, samtidig som de har vært tålmodige og møtt dem med humor. IKO-arbeidet skal sikre at det ikke blir tilfeldig om elevene opplever å bli sett, verdsatt og vist tillit.

- Tett oppfølging

Gode tiltak har også et system for tett oppfølging av elevens utvikling underveis og innholder en effektvurdering av innsatser, tilpasninger og tiltak overfor enkeltelever. Dette gir mulighet for å oppdage tidlig når innsatsen ikke fungerer, slik at skolen kan endre og tilpasse kursen til elevens utvikling.

Kort oppsummert må skolen tilpasse tiltakene til lokale rammebetingelser og ungdommens individuelle utfordringer. Sjansen for å lykkes med frafallsforebyggende tiltak er størst når tiltakene settes inn tidlig, er godt forankret, inkluderer flere arenaer i de unges liv, legger til rette for tillitsskapende relasjoner og ikke minst følges systematisk opp av skolen.

Oppfølging i praksis

Det er verken mulig eller ønskelig å lage en standard for oppfølging. Tiltakene som skolen iverksetter overfor elever med behov for tettere oppfølging må skje ut fra den enkelte skoles kontekst. De må bygge på skolens kompetansebeholdning, pedagogiske ståsted, organisatoriske forhold, tiltak man tidligere har positive erfaringer med osv.

«Rett diagnose, rett medisin»

Selv om det ikke er mulig med en standard for oppfølging, er det viktig at det er sammenheng mellom det skolen oppfatter som årsakene til elevens utfordringer («diagnosen») og tiltakene skolen foreskriver («medisinen»).

Vi har tidligere vist at IKO-modellen inneholder tre komponenter; struktur-, holdnings- og kompetansekomponeenten. Strukturkomponenten sikrer vi i stor grad ved at alle skolene implementerer tilsvarende strukturer. Når det gjelder de to andre komponentene, vil resultatene i større grad avhenge av kvaliteten i skolenes utviklingsarbeid.

Vi vet mye om hvilke holdninger til eleven og elevenes læring som må ligge til grunn for at særlig svaktpresterende elever skal lykkes. Videre har vi kunnskaper om hva slags didaktikk som kreves, og hvordan læringsledelse og vurdering påvirker læring. Den enkelte skole må omsette denne kunnskapen til praksis. Det er avgjørende at dette skjer i et fellesskap der alle IKO-skolene deltar og der prosjektledelsen i fylkeskommunen spiller en sentral rolle. Som en del av prosjektet vil skolene få tilbud om en kurspakke som skal gi lærerne et best mulig grunnlag til å kunne jobbe målrettet med frafallsutsatt ungdom. Mer om dette i det siste kapittelet.

En plan for oppfølging

Skolen skal lage en oppfølgingsplan når tiltakene er bestemt i fellesskap med eleven (og ev. foresatte). Planen bør være skriftlig for å sikre at alle involverte har oversikt over oppgaver og frister. Planen trenger ikke være detaljert. I mange tilfeller vil stikkord være tilstrekkelig slik at lærerne ikke opplever dette arbeidet som unødvendig byråkrati.

En oppfølgingsplan bør inneholde følgende punkter:

- Hva er elevens hovedutfordring som må løses?
- Antatt varighet
- Hvordan organiserer skolen oppfølgingen og hvem er ansvarlig for hvilke oppgaver?
- Hvordan og hvor hyppig skal effekten av oppfølgingen evalueres?

I slutten av dette heftet er det lagt ved et eksempel på en mal for oppfølgingsplan.

Når tiltaket har hatt effekt og eleven er tilbakeført til normal oppfølging, skal kontaktlærer fjerne krysset for tettere oppfølging under *Identifisering og kartlegging* i Engage.

ORGANISERING AV IKO-ARBEIDET

Ansvarskart & organisasjonslæring

Detaljerte ansvarskart sikrer strukturen i IKO-arbeidet. For å lykkes med IKO-modellen må holdningen i personalet være at det ikke er «mine» og «dine», men «våre» elever, og at vi skal gi alle elevene god opplæring. Ledelsen må gi det frafallsforebyggende arbeidet stor og vedvarende oppmerksomhet, og skoleeier må tilby kompetanseheving for å gi lærerne verkøyet de trenger for å lykkes med elever som trenger tett oppfølging. Den viktigste kompetansehevingen er likevel den som skjer på skolen gjennom utprøving og refleksjon kolleger i mellom.

IKO og organisasjonen

En viktig del av IKO-arbeidet er å sette identifiserings-, kartleggings- og oppfølgingsarbeidet i et system som fastsetter ansvar og tidspunkter for oppgavene. Alle skoler som bruker IKO-modellen skal lage egne ansvars- og aktørkart som viser hvordan IKO-arbeidet på skolen er organisert.

Forebygging gjennom ansvarskart

Det frafallsforebyggende arbeidet bør følge en tydelig tidslinje fra identifisering til kartlegging og deretter oppfølging. Erfaringene fra Akershus viser at skoler som har gjort klare forbedringer i IKO-arbeidet sitt først og fremst har klart å iverksette tiltak umiddelbart etter at kartleggingen har vist at det er behov for det.

Nedenfor er det listet opp noen fallgruver som tydelige ansvarskart (hvem gjør hva når) kan bidra til å forebygge:

- Elever som skulle ha blitt identifisert, blir ikke identifisert
- Elever blir identifisert, men for sent til at tiltakene gir adekvat effekt
- Elever blir identifisert i tide, men blir ikke kartlagt
- Elever blir identifisert i tide, og dette utløser en oppfølging uten forutgående kartlegging
- Elever blir identifisert i tide og kartlagt, men ikke fulgt opp
- Elever blir identifisert i tide og kartlagt, men det tar for lang tid før oppfølgingen starter
- Elever blir identifisert i tide, kartlagt og fulgt opp gjennom tiltak, men de gir ikke ønsket effekt

Forankring blant ledelse og ansatte

En kritisk suksessfaktor i IKO-arbeidet er forankring blant ledelsen og de ansatte. Det viktigste kriteriet for en god ledelsesforankring er at ledelsen ved hver skole sikrer at det blir utarbeidet et tilstrekkelig spesifisert ansvarskart, dvs. hvem gjør hva og når i IKO-arbeidet, knyttet til skolens årshjul.

Engage gir gode muligheter for skoleledelsen til å overvåke implementeringskvaliteten i IKO-arbeidet. Skoleledelsen har til en hver tid oversikt over hvor mange elever i en klasse som er identifisert som IKO-elever, i hvilken grad de er kartlagt, og om det er utarbeidet en plan for oppfølging.

Organisasjonslæring

Detaljerte ansvarskart vil langt på vei sikre strukturkomponenten i IKO-modellen. Tidligere i heftet ble også holdnings- og kompetansekomponten løftet fram som avgjørende kriterier for å lykkes med det frafallsforebyggende arbeidet. Dette er to områder det er vanskeligere å jobbe med. Vi vet at det tar lang tid å endre kulturen (holdningene) i en organisasjon, men vi vet samtidig at dersom vi klarer å endre handlinger vil nye handlinger på sikt gi nye holdninger.

Strukturkomponenten i IKO-modellen medfører at vi må gjøre nye handlinger i retning av målrettet arbeid med svaktpresterende elever. På sikt ønsker vi organisasjoner der alle lærere er opptatt av at alle elever skal lære mest mulig, og at flest mulig elever skal fullføre og bestå videregående opplæring.

Pedagogisk ledelse

Det du gir oppmerksomhet får du mer av. Som leder i en organisasjon som skal jobbe målrettet med IKO-modellen er det derfor viktig at ledelsen gir det frallsforebyggende arbeidet stor oppmerksomhet. I tillegg er det viktig at ledelsen snakker positivt om det å undervise elever som trenger ekstra oppfølging for å komme seg gjennom videregående opplæring - og ikke minst, at ledelsen snakker positivt om elevene!

Mye forskning på læring i organisasjoner viser at endring av praksis krever mer enn bare å sende lærerne på kurs. Den viktigste læringen skjer ved at lærere prøver ut nye arbeidsformer (som de bl.a. har lært om på kurs) og reflekterer sammen rundt dette. Skal dette skje må lærerne ha nødvendig tid sammen, men det må også være tydelige forventninger fra ledelsen om at tiden skal brukes til samarbeid og felles refleksjon.

Kompetanseheving

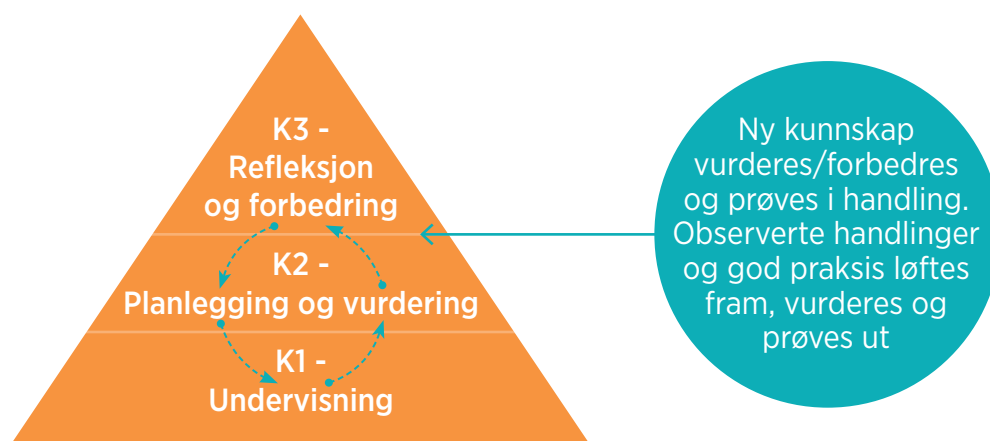
En vesentlig del av IKO-arbeidet består i å avdekke om lærere har behov for kompetanseheving for å lykkes bedre med elever som trenger tett oppfølging.

Temaene vil variere fra læringsledelse og IKT til mer spesifikt om didaktisk tilnærming for elever som mangler grunnleggende lese-, skrive- eller regneferdigheter. Den andre og viktigste delen vil bli utprøving tilbake på egen skole, samt justering og refleksjon sammen med kollegaer.

Organisasjonslæring og nettverk

Gjennom forskning har vi tydelige indikasjoner på at kvaliteten på virksomheter blir bedre ved tett, faglig samarbeid. I og med at IKO-modellen ikke er en standardisering av hvordan man skal jobbe med enkeltelever, er erfaringsutveksling og læring av hverandre en viktig del av satsingen.

Lærere må lære av hverandre, og det samme gjelder ledere. Idéer plukket opp gjennom erfaringsdeling må prøves ut, evalueres og gjøres til gjenstand for felles refleksjon. Figur 4 illustrerer dette. Ny kunnskap, teori og forskning må prøves ut og vurderes. I tillegg må refleksjonen skje sammen med kollegaer. Først da vil en kunne oppnå varige endringer av praksis i en organisasjon.

Figur 4. Videreutvikling av E.L. Dales kompetansetrekant.

Forslag til maler og rutiner

Oppfølgingsplan

Dato:

Elevens navn:

Trinn/Gruppe/Fag:

- **Hva er elevens hovedutfordringer:**

- **Kort beskrivelse av tiltak og mål:**

Start: _____ Slutt: _____

- **Gjennomføring og ansvar**

Der flere er involvert kan det være lurt å beskrive kort hvem som har ansvar for hva, og eventuelt oppgi tidsfrister.

Navn på involvert(e)	Oppgaver og ev. frister

- **Evaluering**

Skolen må jevnlig evaluere om tiltaket gir ønsket effekt når det gjelder målene som er satt. I tillegg må det settes av planlagte evalueringspunkter:

Evaluering	Tilfredstillende effekt/progresjon		Justering av innhold og/eller organisering
	Dato:	Ja	

Bekymringsmelding

Den som melder bekymring, plikter å møte til IKO-møtet

LEVERES AVDELINGSLEDER (eventuelt videre til rådgiver)

Dersom det er faglærer som fyller ut, skal den først underskrives av kontaktlærer

Dato:

Elevens navn: _____ Er eleven under 18 år Ja/Nei

Gruppe/Fag: _____ Fravær: _____

Fylt ut av:

Faglærer

Kontaktlærer

Hva saken gjelder Faglig kapasitet Sosial fungering

Kartleggingsresultater: _____

Beskrivelse av bekymring:

Hvilke tiltak er forsøkt hittil?

- Elevsamtale, dato: ___/___/_____
- Uformelle samtaler:
- Kontakt med hjemmet, dato: ___/___/_____
- Er eleven kjent med at det tas kontakt med rådgiver? _____
- Er varsel sendt Nei Ja sendt dato: _____

Hvilke oppgaver ønsker du at rådgiver skal bidra med:

X vgs. dato: ___/___/_____

Lærers underskrift _____

X vgs. dato: ___/___/_____

Kontaktlærers underskrift _____

X vgs. dato: ___/___/_____

Avdelingsleders underskrift _____

Kopi til: _____

Rutiner ved fravær

Uvarslet fravær

- Skolen ringer eleven for å høre om det har skjedd noe, eventuelt signalisere at skolen forventer varsling neste gang
- Ved gjentakende uvarslet fravær gjennomfører skolen elevsamtale og kontakter foresatte
- Skolen utreder og iverksetter tiltak ved behov

Mønster i fravær

- Ved mønster i fravær (eks. timer på faste dager, i forbindelse med helg osv.) gjennomfører skolen elevsamtale og kontakter foresatte
- Skolen utreder og iverksetter tiltak ved behov

Mye fravær

- Når fravær overstiger 3-6 dager (dersom ikke sykdom) eller 9-15 enkelttimer, gjennomfører skolen elevsamtale og kontakter foresatte

IKO - før og ved skolestart

Tidspunkt	Obligatoriske oppgaver	Anbefalte oppgaver
IDENTIFISERING		
Før skolestart	<p>Analyse av søkerdata i Conexus Engage</p> <ul style="list-style-type: none"> Ledelsen skal ta ut lister over identifiserte elever. Listene skal brukes til å vurdere klassesammensetning. IKO-ansvarlig/leder lager lister over identifiserte elever som skal prioriteres til elevsamtalen. Informasjon om identifiserte elever og hva skolen vet om elevene skal formidles til kontaktlærer før skolestart (f.eks. på planleggingsdag). 	<ul style="list-style-type: none"> Skolen bør vurdere å sette sammen heterogene klasser på Vg1 med utgangspunkt i søkerdata. Analysere data i Engage før skolestart for alle elever.
	Elevsamtaler (se neste punkt)	
KARTLEGGING		
Ved skolestart	<p>Elevsamtaler med kontaktlærer</p> <ul style="list-style-type: none"> Ledelsen sender ut informasjon om elevsamtalene til elev/foresatte. Identifiserte elever prioriteres - første elevsamtale skal gjennomføres innen 3 uker etter skolestart. Samtalen skal dekke temaene som inngår i IKO-malen for elevsamtalen. Hvis elevsamtalen avdekker behov for videre oppfølging skal det krysses av for dette i Engage. 	<ul style="list-style-type: none"> Elevsamtaler med øvrige elever bør startes opp innen 4 uker etter skolestart. IKO-malen for elevsamtalen bør brukes som sjekklister - lærerne trenger ikke å følge malen slavisk!
Før høstferien	<p>Videre kartlegging</p> <ul style="list-style-type: none"> Dersom elevsamtalen avdekker <u>faglige utfordringer</u>, skal kontaktlærer varsle faglærer og IKO-ansvarlig. Etter varsling skal faglærer gjennomføre en faglig vurdering av eleven. Dersom elevsamtalen avdekker <u>sosiale utfordringer</u>, skal kontaktlærer varsle IKO-ansvarlig og eventuelt avdelingsleder. Hvis nødvendig skal kontaktlærer i samarbeid med sosialpedagogisk rådgiver/elevtjenesten gjennomføre en ytterligere vurdering av elevens sosiale utfordringer. 	<ul style="list-style-type: none"> Meldinger om faglige og sosiale utfordringer bør være skriftlige. Skolen bør etablere et system som sikrer god informasjonsflyt, samtidig som elevenes personvern beskyttes.
OPPFØLGING		
Før høstferien	<p>Klasselærerråd/-møter</p> <ul style="list-style-type: none"> Etter at elevsamtalene er gjennomført, avholdes klasselærerråd i alle klasser med utgangspunkt i resultatene. IKO-ansvarlig/leder deltar. Agenda for møtene: <ul style="list-style-type: none"> Kontaktlærer, faglærer, evt. sosialpedagogisk rådgiver/elevtjeneste legger fram resultatene fra elevsamtalen og faglige/sosiale vurderinger. Reflektere rundt resultatene. Vurdere behov for tiltak på individ-/klassenivå. Ved behov for tiltak skal møtene munne ut i konkrete planer om tiltak. 	<ul style="list-style-type: none"> Klasselærerråd bør gjennomføres innen 5 uker etter skolestart. Det bør settes av god tid til klasselærerråd i etterkant av elevsamtaler og kartlegginger.
Etter identifisering ved skolestart	<p>Oppfølgingsplaner</p> <ul style="list-style-type: none"> Utforming av tiltak skal skje i samråd med eleven og eventuelt foresatte. Når tiltak er bestemt skal det lages en <u>skriftlig plan</u> som beskriver følgende: <ul style="list-style-type: none"> Kort beskrivelse (stikkord) av elevens/klassens hovedutfordringer. Kort beskrivelse (stikkord) av tiltaket/tiltakene. Antatt varighet. Hvem som er ansvarlig for hvilke oppgaver. Hvordan og hvor hyppig effekten av tiltaket skal evalueres. IKO-ansvarlig/leder skal påse at evalueringen av tiltak gjennomføres. <ul style="list-style-type: none"> Hvis tiltaket ikke har effekt skal det gjøres en ny vurdering, og tiltaket skal justeres. Når det ikke lenger er behov (målet er nådd) skal tiltaket avsluttes, og kontaktlærer skal fjerne krysset for «tettere oppfølging» i Engage. 	<ul style="list-style-type: none"> Skolen bør ta utgangspunkt i «mal for oppfølgingsplan» (bakerst i IKO-heftet). Effekten av tiltak bør evalueres minst månedlig. Der det er aktuelt bør skolen tilstrebe tett dialog med foresatte, kommunale hjelpe- og helsetjenester.

IKO - underveis i skoleåret

Tidspunkt	Obligatoriske oppgaver	Anbefalte oppgaver
IDENTIFISERING		
November, januar, april	Midtveis- og halvårsvurdering <ul style="list-style-type: none"> Midtveisvurderinger skal føres inn i Engage ca. 1. november og ca. 1. april. Midtveisvurderinger skal gjennomføres for alle Vg1- og Vg2-elever, i alle fag. Halvårsvurderingene overføres automatisk til Engage. 	<ul style="list-style-type: none"> Skoler som har tilgang på Engage for alle klassetrinn bør føre midtveisvurderinger på alle trinn.
Løpende	Bekymringsmelding <ul style="list-style-type: none"> Skolen skal etablere rutiner som sikrer at faglærer/kontaktlærer raskt melder fra om høyt fravær, fare for 1 eller IV, mistrivsel eller andre utfordringer til IKO-ansvarlig/ledelse. Bekymringsmeldinger skal foreligge skriftlig. Rutinene skal være kjent for alle kontaktlærere og faglærere i Vg1 og Vg2 	<ul style="list-style-type: none"> Lærere på Vg3 bør også kunne melde inn bekymring. Etter at bekymringen er utredet bør den lagres i arkivsonene eller slettes.
KARTLEGGING		
Løpende	Kartlegging etter bekymringsmelding <ul style="list-style-type: none"> Dersom bekymringen gjelder faglige utfordringer, skal det vurderes om det er behov for faglig kartlegging/vurdering av eleven og om PPT skal inn. Dersom bekymringsmeldingen gjelder sosiale utfordringer, skal det vurderes om det er behov for en ytterligere kartlegging av elevens sosiale utfordringer og om sosial-pedagogisk rådgiver/elevtjenesten skal inn. 	<ul style="list-style-type: none"> Det bør være mulig å levere inn bekymringsmeldinger ukentlig. Den som har meldt saken bør få rask tilbakemelding om behandling (fortrinnsvis innen en uke).
OPPFØLGING		
Etter midtveis- og halvårsvurderinger	Klasselærerråd/-møter <ul style="list-style-type: none"> Etter at midtveis- og halvårsvurderingene er gjennomført, avholdes klasselærerråd i alle klasser med utgangspunkt i resultatene. Agenda for møtene: <ul style="list-style-type: none"> IKO-ansvarlig/kontaktlærer skal bruke rapporteringsfunksjonen i Engage og ta ut en oversikt over karakterer og fravær. Reflektere rundt resultatene. Vurdere behov for ytterligere kartlegging av faglige/sosiale utfordringer. Vurdere behov for tiltak på individ-/klassenivå. Ved behov for tiltak skal møtene kunne ut i konkrete planer om tiltak. 	<ul style="list-style-type: none"> Det bør settes av god tid til klasselærerråd i etterkant av midtveis- og halvårsvurderinger (Noen skoler bruker OD-dagen på høsten til dette).
Etter identifisering underveis i skoleåret	Oppfølgingsplaner <ul style="list-style-type: none"> Utforming av tiltak skal skje i samråd med eleven og eventuelt foresatte. Når tiltak er bestemt skal det lages en <u>skriftlig plan</u> som beskriver følgende: <ul style="list-style-type: none"> Kort beskrivelse (stikkord) av elevens/klassens hovedutfordringer. Kort beskrivelse (stikkord) av tiltaket/tiltakene Antatt varighet. Hvem som er ansvarlig for hvilke oppgaver. Hvordan og hvor hyppig effekten av tiltaket skal evalueres. IKO-ansvarlig/leder skal påse at evalueringen av tiltak gjennomføres. <ul style="list-style-type: none"> Hvis tiltaket ikke har effekt skal det gjøres en ny vurdering, og tiltaket skal justeres. Når det ikke lenger er behov (målet er nådd) skal tiltaket avsluttes, og kontaktlærer skal fjerne krysset for «tettere oppfølging» i Engage. 	<ul style="list-style-type: none"> Skolen bør ta utgangspunkt i «mal for oppfølgingsplan» (bakerst i IKO-heftet). Effekten av tiltak bør evalueres minst månedlig. Der det er aktuelt bør skolen tilstrebe tett dialog med foresatte, kommunale hjelpe- og helsetjenester.

Sjekkliste for leder/IKO-prosjektledelse

Tidspunkt	Obligatoriske oppgaver	Anbefalte oppgaver
Før/ved skolestart	<p>Forankring og struktur på skolenivå</p> <ul style="list-style-type: none"> • Det skal informeres om IKO-arbeidet før skolestart (planleggingsdager). • IKO-heftet skal være tilgjengelig for alle kontakt- og faglærere. • Det skal lages et lokalt årshjul for IKO-arbeidet på skolen: <ul style="list-style-type: none"> - Årshjulet skal beskrive møtestruktur, frister, innhold, aktører og ansvar i IKO-arbeidet. • Det skal etableres løpende rutiner for bekymringsmeldinger: <ul style="list-style-type: none"> - Rutinene for bekymringsmeldinger skal være godt kjent blant kontakt- og faglærere. 	<ul style="list-style-type: none"> • IKO-arbeidet kan inngå i skolens eksisterende årshjul. Det viktige er at møtestruktur, frister, innhold og ansvar i IKO-arbeidet er tydelig. • Det anbefales hyppige IKO-møter (ukentlig eller med 2-3 ukers mellomrom)
August, november, januar, april	<p>IKO-verktøyet i Engage</p> <ul style="list-style-type: none"> • Alle kontakt- og faglærere skal ha tilgang på IKO-verktøyet i Engage. • Det skal gis opplæring i IKO-verktøyet i Engage til lærere som trenger det. • Ledelsen skal påse at kontakt- og faglærere bruker IKO-verktøyet i Engage til registrering av midtveisvurderingene. • Ledelse/IKO-team skal bruke IKO-verktøyet i Engage til å ta ut rapporter for å få oversikt underveis i skoleåret. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ledelsen bør minimum ta ut rapporter ved skolestart, og etter midtveis- og halvårsvurderinger.
Løpende	<p>Kompetanseheving, læringsfelleskap og evaluering</p> <ul style="list-style-type: none"> • IKO-team/ledelse skal delta på fylkeskommunale og nasjonale (erfarings-) samlinger i regi av IKO-prosjektet. • Ledelsen, IKO-team og aktuelle lærere skal gjennomføre tilbudt kurspakke i regi av IKO-prosjektet. • Det skal etableres et lokalt læringsfelleskap på skolen som sikrer en fortløpende evaluering av skolens IKO-arbeid <ul style="list-style-type: none"> - I forbindelse med skolens evaluering av IKO-arbeidet skal ledelsen vurdere behov for omfordeling av ressurser på skolenivå og behov for kompetanseheving i personalet. 	<ul style="list-style-type: none"> • Det anbefales at flest mulig av kontaktlærere og faglærere på Vg1 og Vg2 gjennomfører tilbudt kurspakke. • IKO-arbeidet ved skolen bør minimum evalueres ved skolestart, og etter midtveis- og halvårsvurderinger.

FOTO

Forside: fra Lillestrøm vgs, Kristin Svorte
Side 3: Istockphoto
Side 5: fra Lillestrøm vgs, Kristin Svorte
Side 7: Istockphoto
Side 9-12: fra Lillestrøm vgs, Kristin Svorte
Side 13: Shutterstock
Side 14-15: fra Lillestrøm vgs, Kristin Svorte
Side 16: Istockphoto

LAYOUT

Ann Kristin Thorstensen, Grafisk senter,
Akershus fylkeskommune, Fylkesadministrasjonen

UTGITT

August 2017

